

Η Διαλεκτική Ποικιλία στο πλαίσιο της Παιδαγωγικής του Κριτικού Γραμματισμού

Κώστας Δ. Ντίνας
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Αρχικές σκέψεις - διευκρινίσεις

- έχει σημασία να δούμε πού ήμασταν
  - γλωσσολογικώς και διδακτικώς
- σε σχέση με τη γλωσσική ποικιλία / ετερότητα,
- τι, γιατί και πώς άλλαξε,
- πώς είναι σήμερα τα πράγματα,
- τι (πρέπει) να κάνουμε

Αν ανατρέξουμε στην ιστορία,

- θα συναντήσουμε:
  - τους **Αλεξανδρινούς** («κλασικό λάθος»), Απικισμός - διγλωσσία (> καθαρεύουσα - δημοτική)
  - τον **ιστορικισμό** (19ος αι.): οι γλώσσες είναι όπως είναι, γιατί με την πάροδο του χρόνου έχουν υποστεί αλλαγές
  - τον **δομισμό** (F. de Saussure): επειδή η γλώσσα σε κάθε δεδομένη στιγμή είναι σύστημα επικοινωνίας,
    - η περιγραφή και η μελέτη της δεν προϋποθέτει το ιστορικό της παρελθόν > συγχρονική μελέτη της γλώσσας
  - **πουθενά** δεν τίθεται θέμα **γλωσσικής ποικιλίας**

Η Επικοινωνιακή Προσέγγιση

- με την κριτική των κοινωνιογλωσσολόγων στον δομισμό ότι προσπάθησε να «ουδετεροποιήσει» τη γλώσσα, ανεξάρτητη από πολιτικές και κοινωνικές αντιθέσεις
- Προβάλλεται μια **συστηματική, ομοιογενής και ενιαία γλώσσα**, πράγμα αντίθετο στην πραγματικότητα.
- τους Βρετανούς λειτουργιστές γλωσσολόγους, και άλλους
- αναδεικνύεται η **ύπαρξη της ποικιλίας** και διαμορφώνεται η **Επικοινωνιακή Γλωσσική Διδασκαλία**

Οι τελευταίες εξελίξεις

- Η **συστημική λειτουργική γραμματική** του M.A.K. Halliday,
  - στηρίζεται σε μια κοινωνική θεώρηση της γλώσσας
- η γλώσσα συνιστά μια σημαντική πηγή **κατασκευής** και **ανταλλαγής νοημάτων**
- η κατασκευή νοημάτων προϋποθέτει μια διαδικασία **επιλογών**
- άρα επανέρχεται η **αξία της ποικιλίας**,
  - από όπου και οι **επιλογές**

στόχος του κριτικού γραμματισμού

- όχι μόνο να χειρίζονται οι μαθητές διάφορα είδη και τύπους λόγου,
  - αλλά βαθιά γνώση για τη γλώσσα,
  - τη δυναμική των νοημάτων,
  - τις μεθόδους με τις οποίες κατασκευάζεται η γνώση
- κι εδώ η **(γλωσσική) ποικιλία** είναι εκ των ων ουκ άνευ

Μετά από αυτά τα γενικά

- ας δούμε
  - τη γλωσσική ποικιλία και ειδικότερα τη γεωγραφική εκδοχή της
  - και τον τρόπο της διδακτικής/ παιδαγωγικής της αντιμετώπισης/ αξιοποίησης

Ο Trudgill, P., κοινωνιογλωσσολόγος, [1974] 1995: 184-185

- "Είναι σημαντικό να αναλογιστούμε πώς πρέπει να χειριστούμε μέσα στα σχολεία τις διαφορές και τις προκαταλήψεις που υπάρχουν για τις διαλέκτους.
- Στη Μεγάλη Βρετανία είναι πιθανόν **μόλις το 12%** των παιδιών που ξεκινούν το σχολείο να μιλούν **την πρότυπη αγγλική**.
- Εάν απαιτούμε ή επιδοκιμάζουμε τη χρήση της πρότυπης αγγλικής μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα, **το υπόλοιπο 88%** των παιδιών θα βρίσκονται προφανώς **σε μειονεκτική θέση**.
- **Τι θα κάνουμε λοιπόν** για την πλειοψηφία των παιδιών που δεν είναι φυσικοί ομιλητές της πρότυπης αγγλικής;"

Σε μια γλωσσική κοινότητα

- πλήθος ομιλητών και γλωσσικών ποικιλιών - διαλέκτων,
  - οι οποίες διακρίνονται σε γεωγραφικές
    - (οριζόντια κατάταξη - διάλεκτοι και ιδιώματα)
  - και σε κοινωνικές
    - (κάθετη κατάταξη - οι "γλώσσες" των διαφόρων κοινωνικών ομάδων, π.χ. της νεολαίας).
- Όλες μαζί συγκροτούν και τροφοδοτούν την εθνική (μας) γλώσσα.
- Άρα, μύθος η μία και ενιαία γλώσσα

οι στάσεις απέναντι στη γλωσσική ποικιλία /ετερότητα

- είναι σύνθετο φαινόμενο, εμπλέκονται διάφορες θέσεις, όπως π.χ.
- η επίσημη άποψη του **ηγεμονικού θεσμικού πλαισίου** της κοινωνίας,
  - με στόχο την προώθηση μιας **τυποποιημένης** (standard) **ποικιλίας**, της **γλωσσικής νόρμας**
- η γλώσσα σύμβολο ομαδικής-εθνοτικής ταυτότητας
  - > η πίστη προς την τοπική γλώσσα ίσως ισχυρότερη από την πίστη προς το έθνος

Η διεθνής εμπειρία

- Οι ιστορικές συγκυρίες στη Δυτική Ευρώπη
  - τους τρεις τελευταίους αιώνες μετά τη Γαλλική και τη Βιομηχανική Επανάσταση
  - με τις φιλελεύθερες ιδεολογίες που αναπτύχθηκαν
- είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην ανοχή
- και πολύ περισσότερο στην καλλιέργεια και προώθηση της (και γλωσσικής) πολυμορφίας.

Το αίτημα της ομοιογένειας

- -γλωσσικής και πολιτισμικής-
- υπήρξε συστατική διάσταση της ανάδυσης των **εθνικών κρατών**
- πβ. ένας λαός, μία γλώσσα (standard), μία θρησκεία κ.λπ.
- μέσα από παλαιότερα πολυγλωσσικά - πολυπολιτισμικά μωσαϊκά
- (όπως η Οθωμανική ή η Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία).

ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ-ΚΡΑΤΟΥΣ

- προωθήθηκε η εργαλειακή διάσταση της γλώσσας:
  - δημιουργία μιας εθνικής, κοινής, τυποποιημένης γλώσσας
  - στη βάση της "ισχυρής" — ιστορικά κυρίως — διαλέκτου
- και στιγματισμός της ενδογλωσσικής ποικιλίας με περιθωριοποίηση των "ασθενών" διαλέκτων
- κατά μείζονα λόγο περιθωριοποιήθηκε η ενδοεθνική αλλογλωσσία

Με αυτά τα δεδομένα

- η εκπαίδευση αρνείται να δεχτεί τη γλωσσική ικανότητα των διαλεκτόφωνων μαθητών
- και να τη συσχετίσει με την ύπαρξη πρόσθετων πλεονεκτημάτων και ποικιλιών της γλώσσας,
- με αποτέλεσμα οι διάλεκτοι να θεωρηθούν ακατάλληλες για την εκπαίδευση και την επιστημονική έρευνα

ΣΤΙΣ ΝΕΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΩΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΔΕΚΑΕΤΙΩΝ

- προωθείται μια νέα υπερεθνική πραγματικότητα με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και την ηγεμονία της αντίληψης για τη σχέση αγοράς και κοινωνίας.
- Σ' αυτό το κλίμα παράγεται ένα νέο "ήθος επικοινωνίας"
  - και η **πολυμορφία** αντιπροσωπεύει μια νέα πρόκληση
  - και τονίζεται το δικαίωμα στη διαφορά.
- Τελευταία μάλιστα, αναπτύσσεται ιδιαίτερο ενδιαφέρον για:
  - τις "απειλούμενες", "λιγότερο διαδεδομένες", "λιγότερο ομιλούμενες", "ασθενείς", "κυριαρχούμενες", "μειονοτικές", "γλώσσες κληρονομιάς", "αυτόχθονες" γλώσσες, κ.λπ.

Η ελληνική περίπτωση

- η περίπτωση της Ελλάδας έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά:
- η Ελλάδα ερχόταν σε επαφή με την άλλη "φωνή" —ως λόγο αλλά και ως πολιτισμό— με δύο εκδοχές:
- Η πρώτη αφορούσε "νησίδες" στιγματισμένης αλλογλωσσίας
  - (ισχυρά στερεότυπα **υπερτίμησης**).
- Η δεύτερη αφορούσε, ως γλωσσομάθεια τις ηγεμονικές ευρωπαϊκές γλώσσες (γαλλικά, αγγλικά)
  - (ισχυρά στερεότυπα **υπερτίμησης**).

έτσι δημιουργήθηκε μια εξαιρετικά άκαμπτη εκδοχή

- γλωσσικού **προτύπου**, γλωσσικής **ομοιογένειας**,
- η οποία θεωρούσε την **παρέκκλιση** εξ ορισμού **εχθρική** και **απειλητική**.
- με αποτέλεσμα τον **αποκλεισμό** ουσιαστικά της μητρικής γλώσσας)
- και της ενδογλωσσικής πολυφωνίας:
  - δημοτική και διάλεκτοι ή, ευρύτερα, προφορικός λόγος στις διάφορες εκδοχές του και στις διάφορες χρήσεις του.
- και της στιγματισμένης γειτονικής πολυγλωσσίας:
  - γλώσσες που μιλιούνται στα όρια της επικράτειας

Διδακτικές προσεγγίσεις της γλωσσικής ποικιλίας

- Ο Trudgill (1995:184-185) διαπιστώνει ότι στα περισσότερα μέρη του αγγλόφωνου κόσμου
- συνεχίζει να είναι αρκετά διαδεδομένη μια παιδαγωγική προσέγγιση για την επίλυση του "προβλήματος" της γλωσσικής ποικιλίας
- γνωστή και ως "εξάλειψη της μη πρότυπης ομιλίας".
  - πβ. το κίνημα "μόνο αγγλικά" στα αμερικανικά σχολεία
- Τηρουμένων των αναλογιών, έτσι αντιμετωπίστηκε η γλωσσική ποικιλία / ετερότητα και στην Ελλάδα

Μια τέτοια προσέγγιση

- είναι λανθασμένη και από γλωσσολογική αλλά και από άλλες απόψεις
  - (ψυχολογική, κοινωνική, αλλά και πρακτική)
- για αρκετούς λόγους,
  - τους οποίους όμως παραλείπω για τη συντομία του χρόνου

Ευτυχώς τα πράγματα αλλάζουν

- η στάση του σχολείου απέναντι στη γλωσσική ποικιλία εδώ και κάποια χρόνια έχει αρχίσει να αλλάζει.
- Η νέα κατάσταση διαμορφώθηκε με τη βοήθεια ερωτημάτων όπως:
- α. Πώς μπορεί να υλοποιηθεί το αίτημα για το σεβασμό της κοινωνικής ταυτότητας και γλώσσας του άλλου
- όταν είναι ταυτόχρονα αναγκαία μια μόνο γλώσσα κοινής συνεννόησης;

- β. Τι είναι ακριβώς το σχολικό πρότυπο και μέσα από ποιες κοινωνικές δυναμικές συγκροτείται;
- γ. Υπάρχει **μία** και **μόνο επίσημη νόρμα** ή είναι αναπόφευκτη η **ποικιλία** και **στον λόγο του σχολείου**;
- δ. Ποια ποικιλία είναι περισσότερο ανεκτή (λ.χ. βουκολικό λεξιλόγιο) και ποια καθόλου; (λ.χ. η γλώσσα των γηπέδων);
- στ. Πώς θα αντιμετωπιστεί η **αντίφαση** ανάμεσα στην επιθυμία διδασκαλίας και χρήσης **μιας ενιαίας γλώσσας** και στην επιθυμία **διατήρησης του διαλεκτικού πλούτου** των γλωσσών;

στο νέο διεθνές περιβάλλον

- τις τελευταίες δεκαετίες ως συνέπεια των κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών αναπτύχθηκε παγκοσμίως
- το κίνημα του **κριτικού γραμματισμού**, εντός του οποίου (ως ευρύτατου πλαισίου) εντάσσονται παιδαγωγικές εκδοχές/παραλλαγές του που κατηγοριοποιούνται σε:
  - Ειδολογικές
  - Εποικοδομητικές
  - Πολυγραμματισμικές

Η παιδαγωγική του κριτικού γραμματισμού

- Βασική επιδίωξη είναι να καταστήσει τους μαθητές **συμμέτοχους** στη μαθησιακή διαδικασία
- και να διαμορφώσει **ενεργούς πολίτες**,
  - που να λειτουργούν με **ισονομία**,
  - να **διεκδικούν** με δημοκρατικό τρόπο τα **δικαιώματά** τους
  - και να **πολεμούν** κάθε μορφής κοινωνικό **αποκλεισμό**.

είναι προφανές ότι στο πλαίσιο της

- παιδαγωγικής του κριτικού γραμματισμού,
- διαμορφώνεται μια αντίληψη η οποία επαναφέρει έντονα το θέμα της **γλωσσικής πολυμορφίας**:
- στη διδασκαλία πρέπει να χρησιμοποιούνται κείμενα που να έχουν στενή σχέση με τη **ζωή** και τις **εμπειρίες** των μαθητών,
- να τους ενδιαφέρουν και να έχουν **νόημα** γι' αυτούς

Ειδικότερα το κίνημα των πολυγραμματισμών,

- αναδεικνύει τη σημασία της **πολιτισμικής** και **γλωσσικής πολυμορφίας**
- και την ανάπτυξη πολλαπλών και αποκλινουσών **ενδογλωσσικών παραλλαγών**,
- και ολοένα και περισσότερο αποκλινόντων **"λειτουργικών"** τρόπων ομιλίας και γραφής
- όπως οι υπο-πολιτισμικά και εθνικά προσδιορισμένες προφορές, τα επίπεδα ύφους και οι διάλεκτοι, καθώς και οι δια-γλώσσες.

Παραδόξως, δηλ.

- η **παγκοσμιοποίηση** των επικοινωνιών και των αγορών εργασίας
- καθιστά την **πολυμορφία** ένα τοπικό ζήτημα που γίνεται όλο και πιο κρίσιμο,
- μαζί με την **πολυγλωσσία** και την **εσωτερική πολυμορφία** στο πλαίσιο μιας γλώσσας.

Η γλωσσική ποικιλότητα στα νέα Προγράμματα Σπουδών Γλωσσικής Διδασκαλίας

- είναι ενθαρρυντικό ότι οι νέες αυτές αντιλήψεις για τη (διαλεκτική) γλωσσική ποικιλία
- έχουν ενσωματωθεί και στα νέα προγράμματα σπουδών σε Ελλάδα και Κύπρο:

α. στο Πρόγραμμα Σπουδών Νέας Ελληνικής Γλώσσας της Κύπρου

- «Η νέα ελληνική δεν νοείται ως ένα **στατικό σύστημα** που ταυτίζεται με την πρότυπη γλώσσα, αλλά ως ένας **δυναμικός οργανισμός** που ενέχει **ποικιλότητα**, τόσο γεωγραφική όσο και κοινωνιογλωσσική και υφολογική, και που χρησιμοποιείται με **ευέλικτο τρόπο** για να κωδικοποιήσει κοινωνικά και πολιτισμικά νοήματα. Μέρος της γλωσσικής καλλιέργειας επιπλέον θεωρείται και η ικανότητα **δημιουργικής αξιοποίησης της ποικιλότητας** εντός της μητρικής γλώσσας αλλά και η ικανότητα **συγκριτικής αποτίμησης** των ρόλων και των λειτουργιών της μητρικής ποικιλίας σε σχέση με άλλες γλώσσες ή ποικιλίες που μπορεί να **συνυπάρχουν** στη σχολική κοινότητα αλλά και σε άλλες εξωσχολικές **κοινότητες**» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, 2010, σ. 5).

β. στο (πιλοτικό) Πρόγραμμα Σπουδών Νεοελληνικής Γλώσσας και της Λογοτεχνίας για το Δημοτικό και το Γυμνάσιο

- «επιδιώκεται οι μαθητές και οι μαθήτριες ... να κατανοούν ότι οι **αποκλίσεις** (μεταξύ προφορικού και γραπτού λόγου) οφείλονται είτε σε **ιστορικούς λόγους** είτε στην **ύπαρξη γλωσσικής ποικιλότητας**, τόσο γεωγραφικής όσο και κοινωνικής [...] να **κατακτήσουν πτυχές** της σύνταξης της **πρότυπης γλώσσας** που ενδεχομένως **δε γνωρίζουν** (π.χ. αρχαιοπρεπείς συντακτικές δομές, δομές της πρότυπης γλώσσας που αποκλίνουν από αυτές των τοπικών ποικιλιών)· να **αποτιμούν κριτικά τη συντακτική και μορφολογική ποικιλότητα**»

- (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2011, σ. 9).

γ. στο Πρόγραμμα Σπουδών γλωσσικής διδασκαλίας της Α' Λυκείου

- *«Να κατανοήσουν ότι η **γλωσσική ποικιλότητα** αποτελεί **εγγενές χαρακτηριστικό των γλωσσών** – άρα και της ελληνικής, να μπορούν να την **ερμηνεύουν** (ιστορικά και κοινωνικά), να μπορούν να τη **διαχειρίζονται** ανάλογα με τις απαιτήσεις της επικοινωνιακής περίπτωσης και να **κατανοούν** ότι συχνά αυτή **συνδέεται με τη γλωσσική εμπειρία** και την **ταυτότητα/ τις ταυτότητες των ομιλητών και των ομιλητριών**»*
  - (Υπουργείο Παιδείας, 27/6/2011, σ. 21052).

Οι ειδικοί μόνο θετικά έχουν εκφραστεί για τις διαλέκτους:

- *"Τα ακαλλιέργητα μάλιστα ιδιώματα παραμένουν καθαρότερα και ζωντανά.*
- *Έπειτα, η κοινή γραπτή γλώσσα έχει τον κίνδυνο να χάσει τη φρεσκάδα της και τη ζωντάνια των εικόνων της και να κοκαλιάσει,*
- *όσο δεν πλουτίζεται και δεν ξαναγιώνει από καιρό σε καιρό με καινούρια λεξιλογικά στοιχεία από την αστείρευτη πηγή των λαϊκών ιδιωμάτων"*
- (Τριανταφυλλίδης 1938:76, 79-80).

νεοελληνικές διάλεκτοι και γλωσσική διδασκαλία

- Από γλωσσολογική άποψη οι διάλεκτοι
  - (γεωγραφικές ή κοινωνικές)
- δε διαφέρουν σε τίποτα (εκτός από το κύρος) από την τυποποιημένη (standard) γλώσσα-νόρμα
- έχουν την ίδια συστηματικότητα και εκφραστική δύναμη

Η πρότασή μας

- στο πλαίσιο όλων όσων αναφέρθηκαν ως τώρα έχουμε προτείνει (βλ. Ντίνας & Ζαρκογιάννη (2009). Διδακτική αξιοποίηση των νεοελληνικών διαλέκτων. Θεσ/κη:University Studio Press) τη διδακτική αξιοποίηση της διαλεκτικής ποικιλίας
- ο διαλεκτολογικός πλούτος μπορεί να άρει **παρεξηγήσεις** για την καταγωγή του διαλεκτόφωνου (ή/και του ξενόγλωσσου) ανθρώπου.
- Γνωρίζοντας μια διάλεκτο (ή μια ξένη γλώσσα) ερχόμαστε σε επαφή με τον πολιτισμό του άλλου και τον **κατανοούμε καλύτερα.**

(ενδεικτική) Μεθοδολογία

- προτείναμε διδακτικές δραστηριότητες, μέσω των οποίων οι μαθητές είναι δυνατόν να προσεγγίσουν ένα γλωσσικό ιδίωμα, π.χ. το αφαντινό της Ρόδου,
- ως παράδειγμα που μπορεί να προσαρμοστεί σε κάθε περίπτωση γλωσσικής διαφοροποίησης από την νόρμα
  - (πβ. και Κασκαμανίδης - Ντίνας 2004 για την ποντιακή διάλεκτο).

Ο γενικός σκοπός της διδασκαλίας:

- η βελτίωση της **αυτοεκτίμησης**, η ενίσχυση της **θετικής στάσης** απέναντι στο σχολείο
- κυρίως από την πλευρά παιδιών που προέρχονται από διαλεκτόφωνο γλωσσικό περιβάλλον
- και η καλλιέργεια της **ανεκτικότητάς** τους απέναντι στη γλωσσική διαφορετικότητα.
- το σχέδιο εργασίας προέβλεπε τέσσερις διδακτικές ενότητες.

1η Διδακτική ενότητα

- Διδακτικοί στόχοι:
  - Η επαφή των μαθητών με τη γραπτή μορφή του ιδιώματος και τα βασικά χαρακτηριστικά του.
  - Η ανάπτυξη δεξιοτήτων μεταφοράς του ιδιώματος στην κοινή νεοελληνική.
  - Η σύγκριση ανάμεσα στην κοινή νεοελληνική και το αφαντινό ιδίωμα.
  - Η κατανόηση της επικοινωνιακής λειτουργίας της γλώσσας.

Δόθηκε ένα απόσπασμα από το αφαντικό θέατρο "Τα Ραουινιάσματα"

- και ζητήθηκε να το μεταφέρουν στην κοινή νεοελληνική, αφού πρώτα το διαβάσουν με την ντόπια προφορά.
- Καταβλήθηκε προσπάθεια από τους μαθητές να δραματοποιήσουν έναν θεατρικό διάλογο

Ακολούθησε συζήτηση η οποία επικεντρώθηκε στα εξής:

- Κάποιες λέξεις περιέχουν ιδιαίτερα γλωσσολογικά "σημάδια".
- Οι μαθητές εντόπισαν αρχικά το σημάδι στο **ϝ**, διαπίστωσαν τις σχέσεις: $\sigma + i = \text{ϝ}i$ και $\sigma + e = \text{ϝ}e$,
  - μιας και το $\sigma + a$ δε δίνει το ίδιο φωνητικό αποτέλεσμα.
- Εξηγήσαμε ότι το φαινόμενο αυτό είναι ο τσιτακισμός,
  - φαινόμενο που κυριαρχεί στο αφαντινό ιδίωμα όπως και σε όλα τα ανατολικά ιδιώματα

- Τονίστηκε αρχικά η ύπαρξη διπλών συμφώνων στο ιδίωμά τους, όπως **σσ**, **θθ**,
- γεγονός που προκύπτει από την αρχαία προφορά των λέξεων, η οποία διατηρείται σε μεγάλο ποσοστό στο Αφάντου.
- Δόθηκαν εξηγήσεις για το γλωσσικό σύμβολο **d**, που είναι αποτέλεσμα των δύο λλ, τα οποία προφέρονται ως **λd**, π.χ. άλλος > **άλdος**

Επειδή διαπιστώθηκε

- ότι τα γραφήματα της κοινής νεοελληνικής δεν επαρκούν για να αποδώσουν όλους τους φθόγγους του ιδιώματος,
- χρειαζόμαστε τη βοήθεια του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου (IPA),
- την εύρεση του οποίου προτείναμε στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www2.arts.gla.ac.uk/IPA/fullchart.html>.
- Παραπέμψαμε και στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, www.komvos.edu.gr, και <http://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>
- όπου έχουν τη δυνατότητα να δουν δείγμα —έντυπο ή ηλεκτρονικό— φωνητικής καταγραφής στο Λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη.

Έπειτα ζητήθηκε από τους μαθητές,

- οι οποίοι χωρίστηκαν σε τέσσερις ομάδες,
- να συγκρίνουν τις παραπάνω λέξεις με τις αντίστοιχές τους στην κοινή νεοελληνική και να καταγράψουν τα συμπεράσματά τους.
- Οι κανόνες που προέκυψαν ανακοινώθηκαν και ομαδοποιήθηκαν σε ένα πίνακα με την εξής μορφή:

ΑΦΑΝΤΙΝΟ ΙΔΙΩΜΑ / ΚΟΙΝΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ

- 1. Υπάρχουν ασυναίρετες λέξεις (τρώεις).
  - 2. Η έγκλιση της υποτακτικής περιέχει πολύ συχνά το ξ αντί για το σ (ρωτήξω).
  - 3. Μετατροπή του ε σε α (άγγονας).
  - 4. Αποβολή στις περισσότερες λέξεις των μεσοφωνηεντικών συμφώνων β, γ, δ (βράι, λίο).
- 1. Συναίρεση λέξεων (τρως).
  - 2. Στην υποτακτική κυριαρχεί το σ (ρωτήσω).
  - 3. Διατήρηση του ε σε λέξεις (εγγονός).
  - 4. Τα σύμφωνα β, γ, δ, παραμένουν (βράδυ, λίγο).

ΑΦΑΝΤΙΝΟ ΙΔΙΩΜΑ / ΚΟΙΝΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ

- 5. Διατήρηση χρονικής αύξησης ε- (έκουσα).
- 6. Η κατάληξη -ια μετατρέπεται σε -γκια ή -κια, όταν προηγείται σύμφωνο (παιδγκιά, αλήθκια).
- 7. Η παραβίαση του κανόνα της τρισυλλαβίας είναι χαρακτηριστική στο αφαντινό ιδίωμα, μια και υπάρχει τονισμός πάνω από την προπαραλήγουσα, με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται δευτερεύων τόνος (έρκουμέστε).
- 5. Η χρονική αύξηση τείνει να καταργηθεί στην κοινή νεοελληνική (άκουσα).
- 6. Το τελικό τεμάχιο -ια μετατρέπεται σε -για ή -χια (παιδιά [peɟja] - αλήθεια [aliθáa]).
- 7. Καμία λέξη δεν τονίζεται πάνω από την προπαραλήγουσα, π.χ. έρχομαι > ερχόμαστε

Ο πίνακας χρησιμοποιήθηκε ως αφετηρία

- για να δούμε τις **ομοιότητες** αλλά και τις **διαφορές** που παρουσιάζει το ιδίωμα σε κάποιους τομείς σε σχέση με την **κοινή νεοελληνική**,
- αλλά και να συζητηθεί η **επικοινωνιακή λειτουργία** της γλώσσας:
- ανάλογα με τις ανάγκες της περίπτωσης την οποία θέλουμε να εξυπηρετήσουμε **επιλέγουμε** και την αντίστοιχη γλωσσική έκφραση.

2η Διδακτική ενότητα

- Διδακτικοί στόχοι:
  - Η παραγωγή γραπτού και προφορικού ιδιωματικού λόγου.
  - Η εφαρμογή των ήδη γνωστών γλωσσολογικών φαινομένων του ιδιώματος.

Ζητήθηκε από τους μαθητές

- η αντίστροφη διαδικασία σε σχέση με την πρώτη διδακτική ενότητα:
- τους δόθηκε απόσπασμα θεατρικού κειμένου στην κοινή νεοελληνική και προχώρησαν στη διαδικασία μεταφοράς του στο αφαντικό γλωσσικό ιδίωμα.
- Κατά τη διαδικασία αυτή τους δόθηκε στον πίνακα βοηθητικό υλικό.

Πιο συγκεκριμένα,

- κλήθηκαν να συμπεριλάβουν τα εξής φαινόμενα κατά την απόδοση του κειμένου στο αφαντικό ιδίωμα:
  - Τσιτακισμός
  - Χρήση της ανομοίωσης των δυο λλ (λλλ)
  - Συναίρεση λέξεων
  - Αλλαγή του τρόπου σύνταξης
  - Χρήση ιδιωματικών λέξεων

3η Διδακτική ενότητα

- Διδακτικοί στόχοι:
  - Η γνωριμία των μαθητών με την κατάταξη των ιδιωμάτων στον ελληνικό γεωγραφικό χώρο
  - Η σύγκριση του αφαντινού ιδιώματος με ένα βόρειο νεοελληνικό ιδίωμα (κοζανίτικο)

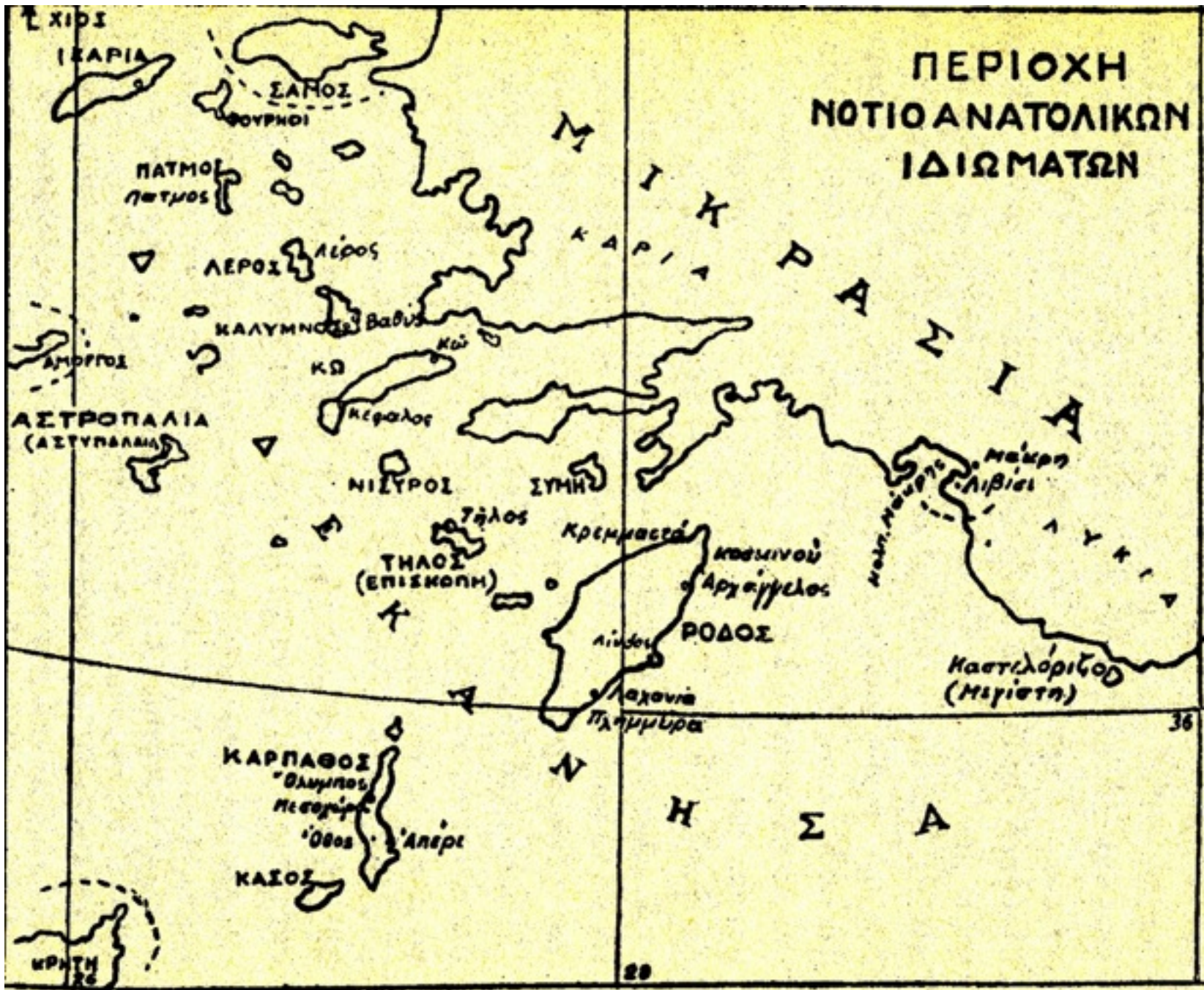

Συζητήθηκε με τους μαθητές

- ότι το αφαντινό ιδίωμα ανήκει στα νοτιονατολικά ιδιώματα και αναλύθηκε ο όρος "ισόγλωσσα" αυτών των ιδιωμάτων
- με χαρακτηριστικά: τα διπλά σύμφωνα και τον τσιτακισμό, που εκτείνονται σε όλη την νοτιοανατολική διαλεκτική ζώνη.
- Προβλήθηκε χάρτης με τα νοτιοανατολικά ιδιώματα
- και μέσα από αυτόν αντιλήφθηκαν την κατανομή της αντίστοιχης διαλεκτικής ζώνης.

Στη συνέχεια προβλήθηκε

- ο διαλεκτικός χάρτης της Ελλάδας και τους εξηγήθηκαν οι βασικές γλωσσολογικές διαφορές
- που υφίστανται ανάμεσα στα βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα και τα αντίστοιχα νοτιοανατολικά:

(Τριανταφυλλίδης 1938:265)

ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
(Πβ. σ. 66α., σ. 233α.)

- ἀνά τσακωνίτικον (Πβ. σ. 303α.)
  - μπαροαρκενίτικον & μωκενίτικον (Πβ. σ. 240α.)
  - αἰ δίνω / σοῦ δίνω (Πβ. σ. 66α.)
  - χαιρέτσα / χιρέτσα (Πβ. σ. 66α., 244α.)
  - ἄντρος / ἄδρας (Πβ. σ. 66α., 257.)
- } ἰσορμώσεις

Τριανταφυλλίδης 1938:77

Προκειμένου να εξηγηθούν

- οι βασικές διαφορές ανάμεσα στα **βόρεια** και στα **νοτιοανατολικά** ιδιώματα
- δόθηκαν στους μαθητές κάποιες λέξεις από το **γλωσσικό ιδίωμα της Κοζάνης** (βλ. Ντίνας 2005), που ανήκει στα βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα,
- ζητήθηκε η **απόδοσή** τους στη νέα ελληνική, με τη βοήθεια πάντα του διδάσκοντος,
- και κλήθηκαν οι μαθητές να γράψουν την **αντίστοιχη** αφαντινή λέξη, προκειμένου να γίνει η **σύγκριση**.

Τα αποτελέσματα της παραπάνω εργασίας παρουσιάζονται στον πίνακα:

Κοζανίτικο ιδίωμα	Κοινή νεοελληνική	Αφαντινό γλωσσικό ιδίωμα
σκνί	σκοινί	σκοινί
μκρός	μικρός	μιτδός
σφαλνώ	κλείνω	σφαλλώ
• καθαρνώ	καθαρίζω	καθερνώ
Πέφτι	Πέμπτη	Πέφτη
αδγιαφόρητα	αδιάφορα	αδγκιαφόρετα
αμπασκάλι	μασχάλη	μασκάλη
αγγειό	αγγείο	αντζό
θειά [θιά]	θεία	θκειά [θκιά]
χουριά [xuríá]	χωριά	χωργκιά [xoríá]
ιγώ	εγώ	εβώ/βω

Οι παρατηρήσεις κωδικοποιήθηκαν στον εξής πίνακα:

Αφαντινό ιδίωμα - κοινή νεοελληνική	Κοζανίτικο ιδίωμα - κοινή νεοελληνική
<ul style="list-style-type: none"> ❖ αποβολή μεσοφωνηεντικών γ, β ❖ τσιτακισμός (το κ, χ, και γκ, όταν βρίσκονται πριν τα φωνήεντα i, e, μετατρέπονται αντίστοιχα σε τϑ, ϑ, ντϑ). ❖ το τελικό τεμάχιο -ια γίνεται -γκια ή -κιά ανάλογα με το σύμφωνο που προηγείται. ❖ διατήρηση / προσθήκη τελικού -ν	<ul style="list-style-type: none"> ❖ αποβολή φωνηέντων ❖ κώφωση φωνηέντων ❖ ύπαρξη ημιφωνικού ασυλλαβικού ɣ

Λεπτομέρειες για τα φαινόμενα αυτά βλ. στο κεφάλαιο της φωνητικής, 2.4.1.

4η Διδακτική ενότητα:

- Ζητήθηκε η συμπλήρωση ερωτηματολογίου,
  - για να διαπιστωθούν οι στάσεις τους απέναντι στην πορεία διδασκαλίας που ακολουθήθηκε
  - και γενικότερα απέναντι στα μορφωτικά αγαθά που απεκόμισαν από αυτήν.
- Η έρευνα πραγματοποιήθηκε μεταξύ των 22 μαθητών της Γ' Τάξης του Γυμνασίου Αφάντου της Ρόδου,
  - από τους οποίους τα 12 ήταν κορίτσια και τα 10 αγόρια.

Ζητήθηκε από τους μαθητές

- να απαντήσουν σε οχτώ ερωτήσεις, οι οποίες κινήθηκαν στους εξής θεματικούς άξονες:
  - Απόψεις για την επίτευξη των βασικών διδακτικών στόχων
  - Άρση γλωσσικών προκαταλήψεων
  - Διεύρυνση γνώσεων
  - Αναγκαιότητα της διδακτικής των διαλέκτων
  - Ανακάλυψη ιδιαίτερων γνωρισμάτων της τοπικής διαλέκτου
  - Κατανόηση της κοινής νεοελληνικής μέσα από τη διδασκαλία της διαλέκτου
  - Κίνητρα για προσωπική ενασχόληση με την τοπική διάλεκτο
  - Γενική τοποθέτηση όσο αφορά στη διαφύλαξη των τοπικών ιδιωμάτων

Οι κυριότερες απαντήσεις τους:

1. Στην πρώτη ερώτηση

- πόσο έχουν επιτευχθεί οι στόχοι του ΑΠ να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με τις διάφορες **γλωσσικές ποικιλίες** και οι 22 μαθητές απάντησαν θετικά.
- Πιο συγκεκριμένα αναφέρουν ότι "γνωρίζουμε **περισσότερα στοιχεία** για την αφαντινή διάλεκτο αλλά και για ιδιώματα σε άλλα μέρη της Ελλάδας".
- Χαρακτηριστικό: "έχουμε καταλάβει **τις παράξενες λέξεις** που ακούμε να χρησιμοποιούνται από ανθρώπους μεγάλης ηλικίας στον τόπο μας και ότι **βγάλαμε κανόνες που δε γνωρίζαμε** ότι ίσχυαν για τη διάλεκτό μας".

2. Στη δεύτερη ερώτηση

- για την άρση γλωσσικών **προκαταλήψεων**
- οι 16 από τους 22 μαθητές αντιλήφθηκαν ότι δεν υπάρχουν ανώτερες και κατώτερες γλώσσες
- Τονίζουν ότι "η αφαντινή γλώσσα αποτελεί **απλώς ένα ιδίωμα** και μια μορφή του νεοελληνικού λόγου"
- και ότι "τελικά **δεν είναι χωριάτες** οι άνθρωποι εκείνοι που δεν μιλούν την επίσημη κοινή".

- Ένας μαθητής υποστήριξε ότι "μέχρι και την ημέρα που παρακολουθήσαμε το πρώτο μάθημα υπήρχαν **προκαταλήψεις** σε σχέση με τα ιδιώματα από παιδιά κυρίως που κατάγονταν από άλλα μέρη, οι οποίες όμως εξαφανίστηκαν".
- Οι 4 από τους 22 μαθητές διαφώνησαν λέγοντας πως:

- "εάν πας στην πόλη και μιλήσεις φαντενά, οι άλλοι θα σε αποκαλέσουν **χωριάτη και κατώτερο**. Δυστυχώς η αφαντινή γλώσσα είναι κατώτερη και δυστυχώς χωρίς την κοινή νεοελληνική δεν μπορούμε να επικοινωνήσουμε με τους άλλους ανθρώπους".
- Τέλος 2 από τους 22 είναι επιφυλακτικοί:
- "είναι **δύσκολο** να ξεπεραστούν οι **προκαταλήψεις** απέναντι στα ιδιώματα
- αλλά **η διδασκαλία τους βοηθά πολύ** σε αυτή την κατεύθυνση".

3. Η ερώτηση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον,

- κράτησε το ενδιαφέρον για το γλωσσικό μάθημα το γεγονός ότι διδαχθήκατε πτυχές του ιδιώματος παράλληλα με τη βασική ύλη;
- επειδή προβάλλει παράλληλα με τον κύριο στόχο της κάποιες αδυναμίες (ή ελλείψεις) της διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος στη Β/βάθμια εκπαίδευση.
- και οι 22 μαθητές λένε ότι η διδασκαλία της αφαντινής διαλέκτου συνέβαλε πολύ στη **διέγερση του ενδιαφέροντός** τους για το γλωσσικό μάθημα.
- "παρατηρήθηκε **μεγάλη συμμετοχή και ευχάριστη διάθεση** για μάθημα".

- η διδασκαλία του ιδιώματος
- *"ήταν κάτι διαφορετικό από αυτό που μας δίδασκαν εδώ και χρόνια και ξεφύγαμε από το κατεστημένο του μαθήματος της Γλώσσας. Νιώσαμε ότι **βγήκαμε από ένα λήθαργο** από τα μαθήματα του βιβλίου και πιστεύουμε πως ήταν λάθος που τόσα χρόνια δε διδαχτήκαμε κάτι παρόμοιο".*
- *"αν συνεχίζαμε το γλωσσικό μάθημα με τη μορφή αυτή, όλοι οι μαθητές **θα ήθελαν να πάρουν μέρος με χαρά** και θα το περίμεναν πώς και πώς".*

4. Στην ερώτηση για το αν οι μαθητές θα ήθελαν

- να αποτελεί **ξεχωριστό μάθημα** η διδασκαλία των νεοελληνικών ιδιωμάτων στα σχολεία
- και οι 22 μαθητές ήταν υπέρ μιας τέτοιας προοπτικής,
- γιατί με αυτό τον τρόπο πιστεύουν ότι **"δε θα ξεχαστεί το αφαντινό ιδίωμα και θα γίνουν γνωστά και άλλα ιδιώματα"**.

5. Με την ερώτηση αυτή οι μαθητές καλούνταν

- να ξεχωρίσουν τα στοιχεία της αφαντινής διαλέκτου που τους έκαναν περισσότερη **εντύπωση**.
- Οι 11 απάντησαν: "Οι **διαφορές** του αφαντινού ιδιώματος σε σχέση με την κοινή",
- οι 5: "**Η διαφορετική προφορά λέξεων**",
- οι 4: "**Επιμέρους γλωσσικά φαινόμενα** (τσιτακισμός, επιτονισμός, απαλοιφή και προσθήκη συμφώνων)",
- και οι 2: "**Η ομοιότητα του ιδιώματος με τα αρχαία**".

6. Όλοι οι μαθητές συμφώνησαν

- ότι η διδασκαλία συνέβαλε στο να κατανοήσουν καλύτερα και κάποιους **γλωσσικούς μηχανισμούς** που διέπουν την κοινή νεοελληνική.
- *"μέσα από τις συγκρίσεις που πραγματοποιήθηκαν ανάμεσα στην κοινή νεοελληνική και στο αφαντινό ιδίωμα συνειδητοποιήσαμε **'ιδιοτροπίες'** της κοινής νεοελληνικής που ήταν **δυσκολονόητες**".*

7. Στην ερώτηση

- για το αν η διδασκαλία του αφαντινού ιδιώματος αποτέλεσε **κίνητρο** ενασχόλησης των μαθητών με αυτό αλλά και με την **πολιτιστική φυσιογνωμία** του τόπου τους οι μαθητές απάντησαν ότι
- *"θα θέλαμε να μάθουμε **περισσότερα για τον τόπο μας** (ήθη και έθιμα) αλλά και ιδιαίτερα για τη γλώσσα. Το μάθημα μας κίνησε τόσο το ενδιαφέρον, ώστε όταν βρεθεί η ευκαιρία θα ψάξουμε σε εγκυκλοπαίδειες και θα ρωτήσουμε γιαγιάδες που ξέρουν από όλα αυτά να μας πουν **περισσότερα για το ιδίωμα της περιοχής μας**".*

8. Τέλος, η ερώτηση

- για την **αξία διαφύλαξης** των τοπικών ιδιωμάτων βρίσκει όλους τους μαθητές θετικούς
- πρώτον "γιατί έτσι **δείχνουμε σεβασμό στους προγόνους μας και ο κάθε τόπος διατηρεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του** περνώντας τα στις επόμενες γενιές".
- ύστερα "τα τοπικά ιδιώματα είναι στοιχεία πολιτισμού, **ενισχύουν την περηφάνια μας** μέσα από το χρέος για τη διατήρησή τους, αλλά παράλληλα μαθαίνουμε πολλά για έναν τόπο μέσα από τη γλώσσα που μιλάνε οι κάτοικοί του.
- **Αν χαθεί η γλώσσα μας, είναι σαν να χανόμαστε και εμείς".**

Συμπερασματικά:

- α. Οι αντιδράσεις των παιδιών δικαιώνουν τον κόπο που καταβλήθηκε
- β. Αξίζει να τονιστεί η ενεργός συμμετοχή κυρίως των μαθητών που χαρακτηρίζονται ως "αδύνατοι".
- γ. Η αντιπαραβολή του αφαντινού ιδιώματος με το κοζανίτικο ιδίωμα αποτέλεσε παράδειγμα για την παντοδυναμία και την ποικιλομορφία της γλώσσας

- δ. Η επαφή με το ιδίωμα οδήγησε σε συνειρμικές αναφορές για τα ήθη και έθιμα (διαθεματική προσέγγιση της τοπικής ιδιαιτερότητας)
- ε. Κατά τη διάρκεια της διδακτικής πορείας δημιουργήθηκε θετικός "παιδαγωγικός θόρυβος",
- στ. Τέλος, προσεγγίζοντας ο εκπαιδευτικός το γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής που υπηρετεί γίνεται πιο οικείος στα παιδιά αλλά και πιο αποδεκτός από την τοπική κοινωνία.

Άρα για τη γλωσσική ποικιλότητα

- μάλλον **«δεν έχουμε δει τίποτα ακόμα»!**
  - David Crystal

- τέλος